

СТАНДАРТИЗАЦІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ І ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНИХ НОРМ В ОНОМАСТИЦІ

Оніми з найдавніших часів давали можливість якнайповніше досліджувати елементи живого народного мовлення. Вони підпадають під дію різних критеріїв, які застосовуються у виробленні або зміні правил правопису певної мови чи її граматичного унормування. Стандартизуючи оніми, слід ураховувати внутрішні резерви кожної мови в історичному плані та її системно-структурні особливості.

Ключові слова: онім, стандартизація, правописне і граматичне унормування, система мови.

Зазначена в заголовку статті тема належить до проблемних і дискусійних. Оніми, як відомо, з найдавніших часів давали можливість науковцям якнайповніше досліджувати елементи живого народного мовлення. У перших хорватських писемних текстах, коли перед власною літературномовною традицією як літературна використовувалася латинська мова, чи в словацьких пам'ятках, писаних угорською мовою, місцеві назви передавалися без перекладу за їхнім фонетичним звучанням і принципами латинської орфографії. Послугувалися латинською мовою та її графікою для відображення фонетичного звучання питомих онімів і пізніше переписники-українці, наприклад, із запровадженням латини як офіційної мови після Кревської (1385) та Люблінської (1569) уній. Галицькі й волинські документи XVII ст., які зберігаються в Центральному державному історичному архіві у Львові, також містять передані латинським письмом українські назви з максимальним дотриманням засобами цієї графіки фонетичного звучання оригінального оніма. Від покоління до покоління власні назви давали мовознавцям факти для вивчення фонетичної системи певного періоду різних слов'янських мов. Отже, вони містять багату інформацію не лише про власне походження, а й про мову та культуру народу, якому належать. Власні імена в окремих народів можуть указувати ще й на культурну, релігійну, мовну, національну належність їхніх носіїв (пор., наприклад, варіанти поширеного в багатьох народів імені *Іван* у близькоспоріднених хорватській та сербській мовах: *Ivan* і *Jovan*, сама форма якого в цих мовах дає можливість визначити національну належність носія).

На думку деяких мовознавців, особові імена не належать мові і є не об'єктом її діяльності, а окремими позамовними чинниками. З огляду на це сам мовний статус онімів, особливо це стосується особових імен та прізвищ, доволі суперечливий: вони одночасно і є, і не є мовними фактами. Ці твердження можна вважати справедливими лише частково, оскільки вони стосуються графічної (певною мірою просодичної) форми особових імен (та деяких інших онімів) у називному відмінку. Проте, як тільки така назва вступає в синтагматичні зв'язки, вона стає

таким самим мовним фактом, як і будь-яка інша мовна одиниця, і підпадає під дію закономірностей мовної системи (щоправда, меншою мірою) і мовного стандарту (більшою мірою). Особові імена відмінюються за певними зразками (типами) відмінювання, прийнятими в морфологічній підсистемі мови.

Таким чином, оніми закономірно зазнають дії різних критеріїв чи комбінації критеріїв¹, що застосовуються у виробленні чи зміні правил правопису певної мови або її граматичного унормування. Стандартизуючи оніми, слід урахувати внутрішні резерви кожної мови в історичному плані та її системно-структурні особливості.

Свого часу В. В. Виноградов відзначив штучність деяких новостворюваних питомих онімів російської та української мов для перейменування низки населених пунктів, серед яких — Івано-Франківськ. На думку вченого, ця назва важка для вимови. Значно зручніше, зазначає дослідник, було б назвати місто Франко². В. К. Житник справедливо звернув увагу на застереження болгарського перекладача С. Флорина, чому ми маємо по-українськи *Нью-Йорк*, але *Новий Орлеан* чи *Нову Зеландію*, а також чому росіяни пишуть *Гейне* (оригінальне написання *Heine*), але *Хемінгуей* (*Hemingway*)³. Автор статті констатує, що ні російські, ні українські прочитання прізвищ *Гегель* і *Гюго*, географічних назв *Гамбург* чи *Копенгаген* не відповідають тому, що є в мові-оригіналі, і висловлює міркування, що «теперішня українська орфографія (на відміну від сьогоденної російської. — Л. В., Л. К.-Г.), дозволяє бодай наблизитися до істини — Гегель, Гюго, Копенгаген»⁴. Незважаючи на певні зміни в сучасному українському правописі, і сьогодні важко збагнути, чому в українській мові назва столиці Республіки Сербії має форму *Белград*, а не *Београд*, як у сербській мові-оригіналі, чи *Білград* (відповідно до рефлексу давнього «ятя» в українській мові, проте за традицією існує ж *Цариград* в українських народних думках).

У географічних атласах і на картах, що вийшли друком останніми роками в Республіці Хорватії, у Республіці Македонії (та й в інших слов'янських країнах. — Л. В., Л. К.-Г.), і далі читаємо *Kijev*, *Ljvov* (подекуди ще використовується хорватизована назва *Lavov*), *Ivano-Frankovsk*, *Harkov* (хорв.), *Kиев*, *Љвов* (а також македонізоване *Лавов*), *Харков* (макед.) тощо. З початку 90-х рр. існують незалежні держави — Україна, Хорватія, Македонія, а отже, хотілося б сьогодні читати на хорватських та македонських картах: *Kijiv*, *Ljviv*, *Ivano-Frankivsk*, *Harkiv* та *Kиив*, *Љвиив*, *Харкиив* — адекватно до існуючих оригінальних українських онімів.

Зазначене стосується стандартизації не лише запозичених онімів. У деяких слов'янських мовах досі залишаються невирішеними певні питання щодо норми онімів питомих. Отже, у загальних аспектах, пов'язаних зі стандартизацією чи унормуванням слов'янських мов, має приділятися належна увага їх упорядкуванню.

На сьогодні проблема онімів перебуває серед таких, які потребують з'ясування ще й з огляду на певні зміни мовної ситуації у слов'янському регіоні. Вона зумовле-

¹ Ю. Шевельов виділив кілька критеріїв у питаннях українського правопису (*Шевельов Ю.* Про критерії в питаннях українського офіційного правопису // Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення. — Л., 1996. — С. 19–29). Вони, на нашу думку, є універсальними, і їх можна застосовувати для аналізу правописного унормування онімів різних слов'янських мов.

² *Виноградов В. В.* Проблемы культуры речи и некоторые задачи русского языкознания // *Вопр. языкознания.* — 1964. — № 3. — С. 12. Зазначимо, що в комунікації більшість українців у наш час не вживає повної назви міста, а користується короткою — Франківськ.

³ *Житник В. К.* Відтворення слов'янських назв українською мовою // *Києво-Могилянська академія* : Наук. зб. — К., 2000. — Т. 18. — С. 14.

⁴ Там же.

на екстралінгвальними чинниками, тобто значною мірою пов'язана зі зникненням на географічній карті багатонаціональних держав і тенденцією до утворення держав мононаціональних, що стало причиною певних змін у загальних підходах до стандартизації слов'янських мов, у тому числі й до стандартизації онімів.

Поява на теренах колишнього СРСР низки самостійних держав, серед яких окремими стали також дві слов'янські країни — Україна і Білорусь, поділ Чехословаччини на самостійні Чехію і Словаччину змінили, зрозуміло, умови існування відповідно української, білоруської чи словацької мов. Наприкінці ХХ ст. істотно змінилася й лінгвістична оцінка мовної ситуації південнослов'янського регіону, куди за традицією зараховували болгарську, сербсько-хорватську, словенську мови, а після Другої світової війни — також македонську. Припинила існування сербсько-хорватська мова, що нею як офіційною користувалися чотири етноси — серби, хорвати, мусульмани-босняки та чорногорці, які донедавна проживали в одній державі. Югославію нині розділено на самостійні держави — Сербію, Чорногорію — з офіційною сербською мовою, Хорватію — з хорватською мовою, Боснію і Герцеговину — з офіційними сербською, хорватською і боснійською мовами, а також Македонію — з македонською мовою і Словенію — зі словенською мовою. Сербсько-хорватська мова попередньо певним чином впливала на всі мови Югославії, бо виконувала в країні роль посередника чи перекладача, функцію мови міжнаціонального спілкування на зразок «*lingua communis*»⁵, необхідність існування якої пов'язувалася з потребою мати спільну мову міждержавного і внутрішньодержавного спілкування.

Мови російська, сербська, чеська та ін., посідаючи більшою чи меншою мірою панівне становище в попередньо існуючих державних багатонаціональних спільнотах, були донорами для інших мов цих спільнот. Вони впливали, зокрема, на їхню лексику чи на інші рівні мовної системи тощо. Однак при цьому і ці панівні мови зазнавали зворотного впливу на них самих з боку мов, для яких були донорами. Показовим є проникнення в сербську мову низки хорватизмів⁶ або вплив української мови на російську в лексиці та словотворі⁷ тощо. У зв'язку з цим сьогодні спостерігаємо певні зміни і в даних мовних стандартах⁸.

⁵ Radovanović M. Sociolingvistika. — Novi Sad, 1986. — S. 220; Karadža M. Ustavni aspekti jezičke problematike u Jugoslaviji // Funkcionisanje jezika u višenacionalnim zemljama. — Sarajevo, 1990. — S. 171.

⁶ Зараз у сербській мові активно вживаються деякі хорватизми, серед яких можна виділити кілька різновидів: 1) такі, що майже втратили ознаки хорватизмів: *брђка*, *исход*, *дднут*, 2) слова, що їх носії сербської мови продовжують відчувати хорватськими, але ці лексичні одиниці «вживаються в Сербії без великого спротиву»: *прехладити се*, *постбтак*, *некретнина*, *електрана*, 3) хорватизми, що вживаються зрідка: *појаснити*, *ізніймо*, *недвојбено*, *даначе* та ін. Зазначений поділ на групи пов'язаний зі ступенем засвоєності лексем та частотою їхнього вживання (Клајн И. Лексика // Српски језик на крају века. — Београд, 1996. — С. 39–41).

⁷ Иосакевич Г. П. Украинские лексические элементы в системе выразительных средств русского литературного языка // Л. А. Булаховский и современное языкознание. — К., 1987. — С. 88; Космеда Т. А. В. В. Виноградов о проблемах украинского языкознания в контексте славянской лингвистики // Международная юбилейная сессия, посвященная 100-летию со дня рождения акад. Виктора Владимировича Виноградова : Тез. докл. — М., 1995. — С. 365–366; Космеда Т., Мацюк Г. Тенденции развития русского и украинского языков конца ХХ столетия // Язык. Культура. Взаимопонимание : Материалы междунар. науч. конф. / Под ред. Т. А. Космеды. — Л., 1997. — С. 217–225.

⁸ Стосовно проникнення елементів інших мов до панівної мови можемо констатувати, що панівна мова звичайно приймає їх без особливого спротиву. На противагу цьому проникнення елементів панівної мови викликає опір (пуризм). Див. щодо цього наші спостереження, пов'язані з історією розвитку сербської і хорватської мов: Васильєва Л. Штокавські літературні мови: проблеми становлення, розвитку, сучасний стан. — Л., 2002. — С. 254–261.

Усі слов'янські мови протягом своєї історії мають напрацювання, які дають змогу наблизити їхні стандарти до національного коріння. На жаль, у минулому такі відродженські напрями стосовно стандартизації окремих мов не завжди вдавалося реалізувати, вони натрапляли на опір з боку державних або політичних структур, подекуди автори таких проектів навіть зазнавали репресій.

У 70-ті роки ХХ ст. на статус окремого різновиду літературної сербсько-хорватської мови (поряд із визнаними в той час белградським та загребським її варіантами) претендувала і мова боснійсько-герцеговинського регіону⁹. З'ясуванню цього питання в 1973 р. було присвячено спеціальну нараду в м. Мостарі, у якій взяли участь понад 300 мовознавців з усієї Югославії, працівників освіти та представників суспільно-політичних організацій країни, однак це питання тоді не було вирішене з огляду на нерозуміння необхідності визнання цього окремого варіанта з боку партійно-державних структур СФРЮ.

Показовою є ситуація, що склалася з утвердженням правописних норм у 20–30-ті рр. в Україні чи пізніше в 70-ті рр. ХХ ст. у Хорватії. Наприклад, «Український правопис» 1928 р.¹⁰, який було розроблено багатьма авторами — мовознавцями майже з усіх українських земель, ґрунтувався на критерії національної єдності й вимогах зберігати традицію і спадкоємність¹¹. За його принципами укладалися кілька подальших видань українських правописних словників (О. Ізюмова, 1931 р. та І. Зілінського, Краків, 1941 р.). Після заборони правопису на початку 30-х рр. у Радянській Україні (головні автори видання були відразу після цього репресовані) він далі функціонував у Західній Україні (його правила прийняло, зокрема, НТШ у Львові) та весь подальший період у діаспорі (перевидання 1952 р. у Нью-Йорку). Зі здобуттям Україною незалежності до реформи правопису звернувся В. В. Німчук, намагаючись пристосувати його правила до сучасної мовної ситуації.

Хорватський правопис С. Бабича, Б. Фінки, М. Могуша 1971 р.¹² був захищений у країні протягом майже 20-ти років (з огляду на перевидання в Лондоні 1972 р., оскільки попередній тираж знищено, правопис отримав назву Лондонського і застосовувався всі ці роки в діаспорі). Його положення відходили від прийнятої на той час уніфікованої сербсько-хорватської норми у напрямі збільшення використання власних хорватських мовних ресурсів, що не відповідало інтересам партійно-державних структур тодішньої Югославії. Лише на початку 90-х рр. ХХ ст. з отриманням Хорватією незалежності правопис «реабілітували» і почали активно використовувати в освітніх закладах країни.

Становлення будь-якого мовного стандарту пов'язане, як відомо, з відповідними умовами формування нормативного мовлення, залежними від соціально-історичних чинників. Стандартові властиві тенденції до враховування мовленнєвих рис народу в їх виявах нормативності. Поняття норми (норм) — головне у визначенні стандартної мови. Полівалентність норми, тобто ступінь охоплення різних галузей суспільно-мовленнєвої практики, багато в чому залежить від специфіки соціально-історичних умов її розвитку¹³. Кожний націо-

⁹ Mostarsko savjetovanje o književnom jeziku.— Sarajevo, 1974.— 223 s.

¹⁰ Правопис значною мірою ґрунтувався на положеннях правописного словника Г. Голоскевича (1914).

¹¹ Шевельов Ю. Значч. праця.— С. 21.

¹² Babić S., Finka B., Moguš M. Hrvatski pravopis.— Zagreb, 1971.— 466 s.

¹³ Виноградов В. В. Проблемы литературных языков и закономерности их образования и развития.— М., 1967.— С. 62–63. Становлення системи норм мови — надзвичайно складний і

нальний лінгвосоціум по-своєму розподіляє варіації, що допускає система мови відповідно до соціальної і функціонально-стилістичної стратифікації¹⁴.

Подекуди вибір варіацій лінгвосоціумом можуть штучно призупинити певні екстра- та соціолінгвальні чинники і спрямувати його на нівелювання чи уніфікацію певних питомих фактів окремої мови на користь фактів іншої мови (переважно панівної). Це було характерним для мови хорватів, коли вона протягом близько ста років становила складову частину сербсько-хорватської мови, для словенської мови періоду Королівства Югославії, білоруської мови, української мови з 30-х рр. ХХ ст. і надалі в Радянському Союзі тощо. З утворенням мононаціональних держав важелі впливу з боку панівних мов зникають або деактивізуються, а чужі вкраплення до різних мовних підсистем отримують шанс бути заміненіми автохтонними.

Сьогодні можемо констатувати, що в деяких слов'янських мовах помітно зростає тенденція до використання власних історично сформованих мовних ресурсів, які повинні враховуватися в процесі вдосконалення чи під час створення мовних стандартів. У такому напрямі змінюються український, білоруський, словацький, македонський і словенський стандарти, самостверджуються і розвиваються нові стандартні мови — боснійська і недавно визнана офіційною в державі Чорногорії — чорногорська мови. Закономірно зріс інтерес носіїв цих мов до мовних питань, що, зокрема, знаходить свій вияв у пильній увазі мовознавців до вдосконалення цих стандартів.

Важливим соціолінгвальним чинником у формуванні чи при вдосконаленні мовного стандарту є ставлення носіїв мови до літературно-мовної традиції. Проблеми діалектної бази й ставлення до мовної традиції були головними в процесі вибору певного типу літературної мови в епоху становлення нації, вони мають значення сьогодні для новостворених стандартів — боснійського і чорногорського. У попередні історичні періоди при стандартизації мов можна було чітко простежити джерела, що були підставою для унормування певної мови, — народні джерела чи твори художньої літератури тощо. Наприклад, В. Караджич і його послідовники свого часу зразком для нової літературної мови вважали мову усної народної творчості¹⁵. Ця фольклорна мова була тоді за своєю природою достатньо опрацьованою й певною мірою наддіалектною завдяки міграціям. На відміну від того часу, шлях діалектизмів у літературну мову сьогодні проходить здебільшого саме через мову письменників¹⁶.

тривалий процес. Норми розмовної практики формуються з огляду на норми літературно-письменні. Тенденція до їхньої внутрішньої граматичної та семантичної єдності за наявності суттєвих структурних відмінностей — одна з важливих закономірностей розвитку національних мовних стандартів, яка істотно відрізняє їх від відповідних мовних явищ донціональної епохи.

¹⁴ Зазначимо, що проблеми унормування мов обговорюються не лише мовознавцями, а й широким загалом. Зокрема, в Боснії і Герцеговині, Сербії, Хорватії і Чорногорії, мови яких останніми роками виокремилися після виходу з функціонування сербсько-хорватської, увага до мовних питань особливо помітна. В українському суспільстві, як зазначає щодо нормалізації і кодифікації української мови Г. Яворська, загострюється «сприйняття проблем літературної норми у громадській свідомості» (*Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада.* — К., 2000. — С. 163).

¹⁵ Так зване новопітокавське фольклорне койне. Майстерність Вука Караджича, як вважає Р. Симич, виявилася власне в тому, що він створив на базі фольклору мовний вираз, який міг «абсорбувати новий матеріал... мовний вираз, здатний швидко змінюватися у зв'язку з потребами часу» (*Симич Р. Смісао и домети књижевно-језичких реформи код Срба на почетку XIX века // Научни састанак слависта у Вукове дане.* — 1996. — Књ. 25/2. — С. 131–132).

¹⁶ Наприклад, українське *завше* (Словник української мови: В 11 т. — К., 1972. — Т. 3. — С. 6) отримало статус розмовного саме завдяки творам письменників: «За тобою завше будуть мандрувати очі материнські і білява хата» (В. Симоненко).

З огляду на те, що на більшості слов'янських територій письменництво виросло з діалектного ґрунту, мова письменників поступово збагачувалася елементами, які були пов'язані з розвитком культури та цивілізації окремих слов'янських народів і загальною сферою функціонування цих мов, а також у зв'язку з контактами з іншими мовами (наприклад, суміжними чи панівними, нині у зв'язку з глобалізацією — також зі світовими мовами).

Отже, при стандартизації мови чи вдосконаленні стандарту неодмінно слід брати до уваги, що за наявності потужної традиції мовної норми щонайменше нерозумно відкидати ті її елементи, які в ній уже прищепилися. З іншого боку, згідно з ідеями Ф. де Соссюра, праяккі структуралісти дійшли висновку про можливість і навіть необхідність свідомого втручання в розвиток мови, що, зокрема, передбачає зростання ролі такого втручання в мовлення. Відповідно до їхніх міркувань, це втручання — «вияв у різних формах реформаторських спроб (зокрема, пуризму) у лінгвістичній політиці і в яскравіше вираженому впливі лінгвістичного смаку епохи (естетика мови у своїх послідовних змінах)»¹⁷. Тому сама собою традиція, на думку Ю. Шевельова, не може дати гарантії доцільності закріплення певного варіанта стандартної мови. Зважати, таким чином, слід «не тільки на минуле, а й на майбутнє, взяти до уваги тенденції розвитку мови, знайти баланс між вірністю традиції й розумінням лінії розвитку»¹⁸. Це узагальнене висловлювання вченого щодо питань стандартизації мови стосується і проблеми унормування онімів (як складника будь-якого стандарту). Фонофонетична, словотвірна, граматична, графічна будова онімів у кожній мові має здебільшого виразну культурно-історичну та комунікативну цінність, а її неодмінно слід зберегти при стандартизуванні¹⁹.

Граматичному і правописному унормуванню онімів в усіх слов'янських мовах приділяється певна увага. У їх правописах нормуються головню дві проблеми: 1) написання власних назв з великої літери, 2) правопис запозичених власних назв. У граматиках описується відмінювання онімів, можливості утворення від них похідних, фонетична і морфологічна адаптація запозичених власних назв²⁰. Цей матеріал правописів і граматик дає нам можливість дослідити критерії, які в наш час є визначальними при стандартизації онімів у слов'янських мовах.

Передусім зазначимо, що в унормуванні власних назв необхідно зберігати традицію і послідовність. Кожна зі слов'янських мов протягом своєї історії створювала систему онімів з власних ресурсів, а також запозичала назви з інших

¹⁷ Тезиси Пражского лингвистического кружка // История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. — М., 1960. — Ч. 2. — С. 77–78.

¹⁸ Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців. — К., 2003. — С. 13.

¹⁹ Традицію не слід змішувати з навичками, які склалися протягом кількох десятиліть і не вписуються в систему мови.

²⁰ Наведені далі правописи і граматики кожної зі слов'янських мов містять розділи, присвячені онімам: Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. — Мінск, 1959. — 154 с.; Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі (проект новай редакцыі). — 3-і варыянт. — Мінск, 2004. — 153 с.; Беларускі клясычны правапіс. Збор правілаў. Сучасная нормалізацыя. — Вільна; Мінск, 2005. — 159 с.; Видоески Б. и др. Правопис на македонскиот литературен јазик. — 10-е изд. — Скопје, 1989. — 189 с.; Конески Б. Граматика на македонскиот литературен јазик. — Скопје, 2004. — 652 с.; Slovenski pravopis. — Ljubljana, 2001. — 1805 s.; Babić S., Finka B., Moguš M. Hrvatski pravopis. — Zagreb, 1996. — 466 s.; Anić V., Silić J. Pravopis hrvatskoga jezika. — Zagreb, 2001. — 970 s.; Nikčević V. Crnogorski pravopis. — Cetinje, 1996. — 469 s.; Halilović S. Pravopis bosanskoga jezika. — Sarajevo, 1996. — 626 s.; Український правопис. — К., 1993. — 234 с.; Дешић М. Правопис српског језика : Прируч. за школе. — Београд, 1995. — 181 с.; Пешићан М., Јерковић Ј., Пижурица М. Правопис српског језика. — Нови Сад, 1995. — 328 с.; Pravidla českého pravopisu. — Praha, 2002. — 391 s.

мов. Прикладом тут може бути сучасний словенський стандарт (так само й інші слов'янські стандарти), який має в своєму арсеналі питомі назви (*Ljubljana, Bled, Maribor, Ptuj, Celje*), низку запозичених словенізованих географічних назв (*Švica, Havaji, Rusija*), власних особливих словенських утворень, що мають у мові тривалу традицію вживання (*Dunaj, Gradec, Nemčija, Ogrska*), калькованих назв (*Združene države Amerike, Nova Zelandija*), адаптованих до фонетичної системи словенської мови запозичень (*Čikago, Tjorkin, Vinica* тощо)²¹.

У новоствореному боснійському стандарті спостерігаємо специфічне явище, яке стосується, зокрема, форми передачі деяких уживаних гебрейських власних назв, невластиве іншим слов'янським мовам. За боснійською нормою, їх, на думку С. Халиловича, автора правопису боснійської мови, слід стандартизувати так, як вони вживаються в Корані: *Adam — Adem, David — Davud, Golijat — Džalut, Gabrijel — Džibri, Job — Ejub, Abel — Habil, Aron — Harun, Eva — Hava, Abraham — Ibrahim, Isak — Ishak, Marija — Merjem, Mesija — Mesih, Mojsije — Musa, Noe — Nuh, Solomon — Sulejman* тощо²², тобто згідно з відродженою в наш час серед мусульман-босняків мусульманською традицією.

Правопис чорногорської мови при стандартизації запозичених онімів пропонує виходити з простого постулату: «писати так, як назви повинні вимовлятися» (відповідно до фонологічної системи мови.— *Л. В., Л. К.-Г.*), відмінювати їх, «виходячи з тих зразків, які існують у чорногорській мові, відповідно до їх зовнішньої форми», а якщо вона не збігається з жодним зі зразків відмінювання, адаптувати вихідну форму запозиченої назви до особливостей чорногорської морфологічної системи: *Leonardo da Vinči (Leonarda da Vinčija...), Pjer (Pjera...), Deli (Delija...)*²³. Автор правопису В. Никчевич наголошує на необхідності унормування назви відповідно до сучасного її звучання в мові-оригіналі, а не до попереднього озвучування в мові держави-завойовника (у наведених далі прикладах у мові-посереднику — англійській): *Deli*, а не *Delhi, Kalikuta, Lanka*²⁴. Цей підхід мовознавця до стандартизації запозичених онімів, на нашу думку, є правильним. Онім слід запозичати таким, яким він є в мові-оригіналі. На таку закономірність стосовно запозичення слів (а це стосується й онімів) звернув увагу Ю. Шевельов, який сформулював її так: «колонізовані народи, як правило, позичають слова не з мов-першоджерел, а з мови колонізатора»²⁵.

Справді, панівні мови можуть мати певний вплив на адаптацію іншомовних назв у мові-реципієнті, вони подекуди спричиняють відхід від традиції, яка в ній існує. Так, зовсім недавно у хорватську практику повернувся попередньо вживаний серед хорватів склад *eu-* у словах: *Európa, èuròpski* та інших похідних (до цього обов'язковим було використання *ev-*: *Evropa, evropski*)²⁶. За часів СФРЮ склад *eu-* був проголошений «скомпрометованим», зважаючи на те, що його повернули в активне вживання в часи Незалежної Держави Хорватії у своєму правописі П. Губерина та К. Крстич.

Ми звернули увагу на непоодинокі відходи від традиції при утворенні похідних від питомих онімів в українській нормі. Серед них похідні від географічних

²¹ Slovenski pravopis.— S. 25, 161, 179, 180.

²² Halilović Š. Op. cit.— S. 139.

²³ Nikčević V. Crnogorski pravopis.— Cetinje, 1997.— S. 66.

²⁴ Ibid.— S. 69.

²⁵ Дослідник висловлює думку, що окремі слова (наприклад, *імідж*), зокрема, для українців не є англіцизмами, а росіянізмами (Шевельов Ю. Про критерії в питаннях українського офіційного правопису.— С. 22).

²⁶ Brozović D. Aktuelna kolebanja hrvatske jezične norme // Jezik.— 1998.— Br. 5.— S. 165.

назв, наприклад, у випадку *рівненський*, *Рівненщина* замість *рівенський*, *Рівенщина* (натомість унормоване *Ромни* — *роменський*, а не *ромненський*), при відмінюванні прізвищ: *Чорновіл* — *Чорновіла* (пор. традиційне *віл* — *вола*)²⁷ чи пропозиція змінити *Київ* — *Києва* на *Київ* — *Київа*²⁸ тощо. Такий підхід розхищує систему мови (реалізація *-о* та *-е* в новозакритих і відкритих складах). Серед українських мовознавців точаться дискусії щодо вдосконалення академічної норми стосовно запозичених назв²⁹. Гадаємо, що, стандартизуючи ту чи іншу назву, зокрема, не слід брати до уваги давню фонетичну форму і враховувати час запозичення назви (попередньо, наприклад, назва німецької річки *Рейн* вимовлялася німецькою з *-ei*, а тепер є вимова з *-ai* — *Райн*, що відповідає нормам сучасної німецької мови, отже, за українською нормою правильно — *Райн*)³⁰, а відтворювати вимову слова в німецькій мові. Бажано також зважати на те, що навіть у близькоспоріднених мовах можуть бути різні традиції стосовно запозичення власних назв. Наприклад, для європеїзмів класичного походження у хорватів характерна класичногрецька вимова, що відображається на письмі, а для сербів — візантійсько-грецька: хорв. *Aténa*, серб. *Amína* (орієнтація на старогрецьку вимову в хорватській нормі та на візантійську — новогрецьку — в сербській). Трапляються випадки, коли з огляду на це в обох стандартах назви істотно різняться одна від одної: хорв. *Bètlehēm* (старогрецька вимова) : серб. *Vùtlejēm* (візантійська вимова). А ці дві мови будують свої стандарти на матеріалі однієї мовної системи.

Досить часто дія певного критерію може істотно впливати на формування стандарту. При стандартизації окремих мов багатонаціональних держав визначальним для них подекуди стає критерій дії панівної мови як зразка³¹, що часом може мати негативний наслідок. Звичайно цей критерій ґрунтується на твердженні про близьку спорідненість³² мов, наприклад, української чи білоруської та російської, чеської та словацької, сербської та хорватської тощо.

Білоруська дослідниця Т. Р. Рамза серед екстралінгвальних чинників, які є причиною граматичного непорозуміння при вживанні й відмінюванні деяких власних назв, зокрема прізвищ, вбачає ігнорування білорусами власної мови та орієнтацію на російську мову при їх відмінюванні, а нерідко просте запозичення чи калькування російської форми прізвища³³. Як приклад науковець наводить невідмінювання низки білоруських жіночих прізвищ мовцями під впливом російської мови: *Томка*, *Барэйка*, *Мешчанка* (у російській мові такі прізвища мають закінчення *-о*: *Томко*, *Барейко*, *Мещанко* і не відмінюються за академічною нормою). Дослідниця звертає увагу на алогічність з цього приводу білоруської нор-

²⁷ Коць-Григорчук Л. Задля єдиного правопису // Про український правопис і проблеми мови.— Нью-Йорк ; Л., 1997.— С. 94.

²⁸ Коць-Григорчук Л. Хто і чому гальмує? // Скиньмо чужі правописні кайдани.— Л., 2001.— С. 40.

²⁹ Див., зокрема, статтю М. Габлевич, яка бере до уваги результати дискусії в НТШ стосовно правопису запозичень з латинської, давньогрецької, французької, іспанської, італійської, німецької та англійської мов: Габлевич М. Попередні рекомендації до правопису слів іншомовного походження // Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення.— С. 76–82.

³⁰ П. Наум'як пропонує вживати саме *Рейн* з огляду на час запозичення назви (Наум'як П. Дещо про російщення українського правопису // Там же.— С. 107).

³¹ У Ю. Шевельова — «взоровання на іншій мові й правописі» (Шевельов Ю. Про критерії в питаннях українського офіційного правопису.— С. 22).

³² Там же.

³³ Рамза Т. Р. Імя ўласнае. Грамадскі густ і граматычная сістэма // Мова — Літаратура — Культура : Матэрыялы міжнар. навук. конф.— Мінск, 1999.— С. 86–87.

ми, де розмежування відмінювання / невідмінювання таких онімів ґрунтується на семантиці: *аб Мурашци*, але *аб Сашешка*³⁴.

Наочним прикладом взорування на близькоспоріднену мову (сербську) може бути стандартизація онімів у загребському варіанті колишньої сербсько-хорватської мови. При цьому не брали до уваги традиції їх використання мовцями-хорватами, а виходили передусім з вимог, що були властиві цій нормі³⁵. Так, питомі хорватські назви, за походженням — чакавські чи кайкавські, за сербсько-хорватською нормою обов'язково змінювали свою форму, адаптуючись до неї, а ця норма не допускала вкраплень інших мовних систем хорватів (чакавської та кайкавської).

При вдосконаленні хорватського стандарту в наш час до уваги вже береться саме тенденція до використання питомих історично сформованих мовних ресурсів хорватської мови. З огляду на неї до сучасного хорватського стандарту повертаються оніми з кайкавським суфіксом *-ес*: *Čakovec, Vrbovec*, за попередньою нормою — *Čakovac, Vrbovac*. Зазначене явище стандартизувалося тільки після розпаду сербсько-хорватської мови. У колишній сербсько-хорватській нормі існувала послідовна заміна кайкавського суфікса *-ес* на штокавський суфікс *-ас*. Тепер кайкавським топонімам хорватська норма рекомендує зберігати ознаки кайкавського діалекту в назвах населених пунктів (ойконімах), а також у похідних від таких назв (в ойконімах на *-ес* звук [e] звичайно є випадним)³⁶. У процесі творення похідних від цих назв як нормативний використовується властивий для кайкавського діалекту суфікс *-еčki*, для хорватського стандарту попередньо рекомендувався в цих випадках для використання базовий штокавський суфікс *-ački*: *Čakovac — Čakovca — čakovački, Vrbovac — Vrbovca — vrbovački* вживалися згідно із сербсько-хорватською нормою. Отже, йдеться про запозичення в наш час хорватською нормою кайкавського суфікса, властивого хорватській споконвічній традиції: *Čakovac — Čakovca — čakovečki, Vrbovec — Vrbovca — vrbovečki*³⁷.

У зв'язку з цим хорватському стандарту сьогодні властиве нове фонетичне явище — поява випадного звука [e] — в антропонімах і топонімах. Йдеться про наведений вище кайкавський суфікс *-ес*, який, з огляду на використання його в запозичених хорватським стандартом кайкавських назвах, виділяють як його характерну ознаку³⁸. За хорватською академічною нормою, передбачається випадіння у процесі відмінювання цих іменників звука [e], тобто відбувається чергування *е : Ø*. Такий [e] трапляється і в двоскладових словах-запозиченнях кайкавського (а також словенського, чеського, словацького) походження, переважно антропонімах: *Sremec — Sremca, Tkalec — Tkalca, Tomec — Tomca, Vramec — Vramca* (у прізвищах та іменах із цим суфіксом такий [e], згідно з і-

³⁴ Там же.— С. 88; Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі.— С. 114–115.

³⁵ Щоправда, в правописі сербсько-хорватської мови щодо написання власних назв зберігалися певні особливості стосовно сербського і хорватського варіантів. Наприклад, у варіантах існували особливості графічного відображення власних назв, їх віднесення до того чи іншого зразка відмінювання (Правопис српскохрватскога књижевног језика. Са правописним речником.— Нови Сад, 1960.— 556 с.).

³⁶ *Težak S., Babić S. Gramatika hrvatskoga jezika.— Zagreb, 1996.— S. 55.*

³⁷ Явища, властиві певним українським діалектам, у наш час нечасто стають нормативними. Наприклад, українським топонімам у низці говірок південно-західного наріччя властиве явище зміни *-а*, яке походить з **а* та **ę*: *Загір'є, Залужжє*, що, однак, не є нормою.

³⁸ Оскільки явище випадного [e] подає найновіший довідник з хорватської граматики, ми віднесли його до характерних рис хорватського стандарту. Щодо цього маємо певні застереження: випадний [e] трапляється тільки в антропонімах та топонімах, і на підставі лише таких назв не можна робити морфологічних узагальнень. Хорватський стандарт ґрунтується на штокавиці, для якої характерним є випадний [a], випадний [e] — кайкавська морфологічна особливість (*Barić E. i dr. Hrvatski jezični savjetnik.— Zagreb, 1999.— С. 115*).

нуючою нормою, не випадає: *Vevec* — *Veveca*, *Ivek* — *Iveka*. Разом з тим випадіння чи не випадіння [e] в таких прізвищах подекуди пов'язане і з позамовними чинниками. Маємо на увазі право самого носія прізвища вирішувати, чи є в його прізвищі цей [e] випадним звуком, чи ні. Так само у трискладових і багатоскладових словах: *Međimorec* — *Međimorca*, *Putanec* — *Putanca*³⁹.

Ще одним прикладом взорування на іншу мову може бути українська норма щодо онімів, де на сьогодні залишається нез'ясованою низка питань. Зокрема, через тривалий період адміністрування Росії на українських землях в Україні досі залишилися змінені за російським зразком українські прізвища: *Федоров*, *Черновол*, *Донцов*, *Єфремов*, *Попов* та ін.⁴⁰

На стандартизацію онімів може впливати спрощення певних правил для усунення дублетів щодо їх правописного чи граматичного унормування. Показовий випадок такого явища наявний в українській мові також, гадаємо, за російським зразком, де в родовому відмінку назв населених пунктів загальноприйнятим є закінчення -а, отже, правильно *Києва*, *Львова*, *Донецька* і *Рима*⁴¹. Сучасний розмовний стандарт, на думку Ю. Шевельова (саме він звернув увагу на цей приклад спрощення правил), вимагає закінчення -у. Вчений наводить низку прикладів використання цього закінчення в художній літературі: Т. Шевченко, І. Котляревський, Леся Українка — усі вони вживають форму родового відмінка *Риму*⁴². То ж як бути з таким підходом до спрощення правил, яке суперечить традиції розвитку мови?

Вибір варіацій, що допустимі в системі мови, зумовлений реальністю, тобто сукупністю тих мовних фактів і процесів, які наявні в певній мові «на рівні функціонування, узусу та мовної свідомості»⁴³. Така реальність має зазвичай стійке, стабільне коріння. Це не синтетичний наддіалект або стандарт у традиційному розумінні, не конкретний мовний вияв, а «реальний факт» з огляду на частотність через сприйняття його носіями мови⁴⁴.

У сучасній македонській мові, яка давно втратила систему відмінювання, досі спостерігаємо збереження форми вокатива, у тому числі при вживанні онімів⁴⁵. Паралельно в його функції для іменників чоловічого роду вживається номінатив (*Игоре* та *Игѡр*) під значним впливом скопської говірки, де лише близько 25 відсотків носіїв уживають форму вокатива, на македонський стандарт. Принагідно зазначимо, що морфологічна заміна «вокатив — номінатив» у цьому стандарті компенсується іншими засобами, зокрема фонологічними, — довготою, інтонацією тощо. Отже, спостерігаємо тенденцію до мовних змін під впливом частотності вживання.

Ще одне наше спостереження стосується вживання вокатива у власних іменях жіночого роду цієї ж мови. Македонська мова має особливу форму вокатива

³⁹ Проте в запозичених з кайкавського діалекту до хорватського стандарту іменах і прізвищах на -ек, за академічною нормою, [e] не випадає: *Ivek* — *Iveka*, *Maček* — *Mačeka*, *Slavek* — *Slaveka*. Принагідно зазначимо, що явище випадного [e] в сучасній сербській нормі не існує.

⁴⁰ Свого часу у метричних довідках та при переписах населення у Східній Україні до українських прізвищ на -енко додавали за зразком російських прізвищ -в.

⁴¹ Український правопис. — К., 1993. — 4-е вид., випр. й доп. — С. 68–69; Шевельов Ю. Про критерії в питаннях українського офіційного правопису. — С. 25.

⁴² Там же.

⁴³ Багмут А. Деципя як фактор мовної реальності // Тези наукової конференції з проблем сучасного українського правопису і термінології. — К., 1997. — С. 23.

⁴⁴ Там же. — С. 24.

⁴⁵ Конески Б. Знач. праця. — С. 240–242.

і для цих іменників. Існує правило, за яким іменники жіночого роду македонської мови на -а утворюють форму вокатива за допомогою закінчень -о та -е⁴⁶. При цьому автор македонської граматики Б. Конеський звертає увагу на те, що останнім часом імена жіночого роду, які закінчуються на голосний [а], не мають особливої форми вокатива, у цій функції використовується номінатив. Учений вбачає причину цього факту в появі й поширенні в мові низки запозичених імен — *Емилија, Мимоза, Лиза* — і говорить про вживання, зокрема, форми *Ве-ра* замість *Веро*⁴⁷. Отже, яка форма є для мовця правильною: *Ана* чи *Ано*? Опитування нами низки мовців-македонців щодо вживання / невживання певної форми цього імені показало, що носії македонської мови, особливо жінки, краще сприймають форму *Ана*. Щодо форми *Ано* деякі з мовців зазначили: 1) звучить незвично, ім'я набуває іншої форми; 2) звук [о] глибший, певною мірою чоловічий голосний, а голосний [а] звучить ніжніше, по-жіночому. На це явище, на нашу думку, слід звернути увагу при вдосконаленні македонського мовного стандарту, враховуючи, зрозуміло, те, чи даний мовний факт належить до центру чи до периферії мовної системи, і водночас зважаючи на традиції розвитку мови.

Непростим для будь-якого правопису є питання відображення в ньому запозичених онімів. Для ілюстрації цього далі наводимо цілий спектр можливостей їх стандартизації в хорватській мові, оскільки, як нам здається, хорватські мовознавці при її здійсненні намагаються враховувати традиції, територіальну специфіку, реалізацію запозичених назв відповідно до узусу мови реципієнта. Вище ми вже згадували про повернення до стандарту, який ґрунтується на штокавиці, кайкавських назв на -ес. Для нього вони фактично також є чужими словами⁴⁸.

Хорватською нормою припускаються два способи графічної передачі запозичених онімів. Перший спосіб полягає в тому, що назва пристосовується до графічної структури хорватської мови і пишеться за хорватськими правилами правопису. Вона адаптована до хорватської мовної системи, а отже, до питомого хорватського ономастичного фонду, може обирати морфологічні можливості. Такими є звичайно власні назви — особові імена, географічні об'єкти, — які функціонують у сфері тривалих географічних, культурних контактів хорватів з іншими народами, ономастичні одиниці, пов'язані з християнською, мусульманською, подекуди і з єврейською цивілізаціями та релігіями. Наприклад, від запозиченого в давній період імені *Antun* у хорватській мові існує низка похідних назв. Це чоловічі імена — *Ante, Anto, Toni, Tonči* (регіональна форма *Totći*), *Tonko, Tune, Tonček* та ін.; жіночі імена — *Antica, Tonka, Tonkica, Tonča* та ін.; прізвища — *Antić, Antičević, Antunac, Antunović, Tončić, Tonković* та ін. Від кожної з цих власних назв можуть утворюватися похідні — прикметники. Засвоєними хорватською мовною системою є назви країн, частин світу, регіонів, з якими хорвати підтримували культурні чи інші зв'язки. У хорватській мові здавна прийняте традиційне їх написання: *Albanija, Andaluzija, Bavarska, Bretanija, Burgundija* Flandrija, Furlandija, Galicija, Korzika; Mađarska, Njemačka, Španjolska, Kalifornija, Teksas*. До цього розряду можна віднести назви деяких міст, пов'язаних з історичним та культурним розвитком хорватів: *Atena, Beč, Budimpešta, Bukurešt, Carigrad, Lavov, Kairo, Krakov, Pariz, Peking, Prag, Rim, Solun, Varšava, Venecija (Mleci)*. Зазначимо, що раніше в хорватській мові таких

⁴⁶ Там же.— С. 255.

⁴⁷ Там же.— С. 257.

⁴⁸ *Silić J. Hrvatski jezik kao sustav i kao standard // Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika.— Zagreb, 1999.— S. 235.*

назв було значно більше: *Jakin* (сьогодні *Ancona*), *Lipsko* (*Leipzig*), *Monakov* (*München*), *Dražđani* (*Dresden*), *Rezno* (*Regensburg*), *Žakanj* (*Gyekenés*), *Dur* (*Győr*). Усі вони повністю пристосовані навіть до графічної системи хорватської мови⁴⁹.

Другий спосіб відтворення запозичень полягає в тому, що власні назви, які в мові, з котрої запозичуються, пишуться латинськими літерами, у хорватській передаються так, як вони графічно відображені в мові оригіналу: *Bruxelles*, *Dublin*, *Columbia*, *Freiburg*, *Leipzig*, *München*, *Nantes*, *New Orleans*, *Toulouse*⁵⁰. Похідні від цих власних назв, які означають, наприклад, мешканців зазначених міст, транскрибуються і пристосовуються до графічної системи хорватської мови: *Dablinac*, *Dablinka*; *Tulužanin*, *Tulužanka*. Похідні від цих власних назв відносні прикметники, які утворюються за допомогою суфікса *-ski*, так само транскрибуються і пристосовуються до графічної системи хорватської мови: *lajpciški*, *frajburški*, *nantski*⁵¹.

Цей спосіб передачі використовується в правописі для особових імен та прізвищ. Такі власні назви, а також похідні від них присвійні прикметники передаються за їх графічним відображенням у мові-джерелі запозичення з додаванням до похідної назви хорватського суфікса *-ov* чи *-ev*: *Voccaccio* — *Voccacciov*, *Chomsky* — *Chomskyev*, *Hugo* — *Hugoov*, *Florschütz* — *Florschützev* та ін. Відносні прикметники, утворені за допомогою суфікса *-ski* від таких іншомовних імен та прізвищ, транскрибуються і пристосовуються до графічної системи хорватської мови: *bokačovski*, *čomskijevski*, *šekspirovski*.

Іншомовні імена та прізвища відмінюються за тими самими зразками, що й питомі хорватські: *Charles de Gaulle* — *Charlesa de Gaullea*, *Dizzy Gillespie* — *Dizyja Gillespiea*. Вище ми вже навели умови додавання до цих назв відповідних прикметникових суфіксів. Зазначимо також, що при відмінюванні таких іменників можливі варіанти відповідно до хорватських морфолого-фонологічних правил: *Chomsky* — *Chomskyja*; *Chomsky* — *Chomskoga*. Такий спосіб передачі власних назв уже тривалий час використовується носіями хорватської мови, і хоча він не завжди є для них прозорим, спротиву все ж не викликає. У наш час цей спосіб використовується і в деяких раніше засвоєних хорватською мовною системою власних назвах з огляду на розширення міжнародних контактів, функціонування Інтернету і збільшення кількості людей, які володіють іноземними мовами.

Існують певні застереження щодо підходів з унормування онімів у хорватських правописах і граматиках. Наприклад, постає питання, чи варто вводити у стандарт, який ґрунтується на штокавиці, кайкавські оніми як елементи іншої мовної системи. Адже це призводить до розхитування базової системи хорватського стандарту. З іншого боку, кайкавська система для хорватів є рідною, а не чужою. Вони вводять ті факти, які були властиві хорватській мовній традиції протягом тривалого періоду і лише на певний час штучно вилучені з активного вживання, бо вони суперечили сербсько-хорватській нормі.

⁴⁹ Ці написання свідчать, що хорвати досить послідовно віддають данину історичній традиції.

⁵⁰ Так само у чехів: *Pravidla českého pravopisu*.— S. 33.

⁵¹ *Anić V., Silić J. Pravopis hrvatskoga jezika*.— Zagreb, 1991.— S. 214. Правопис С. Бабича, Б. Фінки, М. Могуша дає дублетні варіанти таких прикметників — адаптовані й такі, що є графічним відображенням назви в мові оригіналу з додаванням до неї суфікса *-ski*: *bohumski* і *bohumski* від *Bochum*, *leipzigski* і *lajpciški* від *Leipzig* тощо (*Babić S., Finka B., Moguš M. Hrvatski pravopis*.— Zagreb, 1996.— S. 61).

На нашу думку, хорватським мовознавцям варто зосередити увагу на підходах до відтворення українських чи білоруських онімів хорватською мовою⁵². У правописі С. Бабича, Б. Фінки та М. Могуша про передачу специфічних звуків цих мов згадується дуже побіжно. Вони подаються разом з російськими⁵³. У правописі В. Анича, Й. Силича взагалі не наведено правил передавання українських чи білоруських онімів, є лише ті, що пов'язані зі стандартизацією російських⁵⁴. Усе ж показовим є те, що хорвати намагаються знаходити шляхи для розв'язання проблем, які стосуються стандартизації онімів. Вони послідовно застосовують власні суфікси для творення похідних від запозичених онімів, намагаються пристосувати назви до вимог своєї системи, дбають, щоб в ономастиці знову запанували історично сформовані мовні ресурси. З огляду на це, підхід хорватських учених до унормування власних назв може бути цікавим для українців, а також для інших слов'ян.

Проте не всі правила, які застосовують хорвати, можна використати іншим слов'янам, принаймні з огляду на те, що деякі зі слов'янських народів користуються кирилицею. В українській топонімії також є запозичені географічні назви, з якими наш народ тривалий час пов'язують культурні та інші чинники, наприклад, *Відень, Краків, Перемишль*, а також *Рим, Париж* — вони мають традиційне українське написання. До цієї групи засвоєних українською мовою протягом історії назв відносимо і *Воронеж, Белгород, Люблін* (за українською традицією мало б бути *Вороніж, Білгород, Люблин*⁵⁵). То чому ж далі вживаними є *Воронеж, Белгород, Люблін*, а не *Вороніж, Білгород, Люблин*, що суперечить системі мови? А також, чому нормативними є сьогодні *Сенкевич*, а не *Сінкевич* чи *Сенкевич*? Адже форму *Сенкевич* не можна вважати ні традиційною назвою, ні передачею за зразком мови-джерела.

Чехи мають можливість засобами своєї мови по-різному передавати український і російський варіанти прізвища *Житник* — *Žitnyk* та *Žitnik*, зазначає український дослідник В. К. Житник⁵⁶ (у них існує і власне поширене прізвище *Žitnik* — як відповідник до українського та російського варіантів⁵⁷). Чеські мовознавці намагаються максимально адаптувати до системи своєї мови ці іншомовні оніми, транслітеруючи їх, щоб не використовувати для передавання запозичених власних назв питомих прізвищ і не викликати цим підходом певних непорозумінь щодо національної належності їх носіїв. Так само чинять поляки: *Nalyvajko, Kołas, Mohylnycki*⁵⁸.

На жаль, чинний правопис української мови містить після правил (які стосуються, зокрема, й онімів) низку винятків, а подекуди їх стільки, скільки самих правил, іноді винятків навіть більше. Звідси випливає, що фіксувати винятки таким способом недоцільно. Створюється враження, що такий підхід до подання матеріалу в правописі не відповідає правилам унормування: він радше прийнятний для мертвих мов.

В умовах існування мов панівних націй і певною мірою залежних від них мов інших націй існують різні підходи до унормування онімів. При сучасній зміні мовної ситуації у слов'ян виникає потреба вдосконалення норми їхніх мов,

⁵² Правила графічного передавання специфічних українських та білоруських звуків досить послідовно розроблені в чеському правописі: *Pravidla českého pravopisu*. — S. 79–81.

⁵³ *Babić S., Finka B., Moguš M. Hrvatski pravopis*. — Zagreb, 1996. — S. 62–63.

⁵⁴ *Anić V., Silić J. Pravopis hrvatskoga jezika*. — Zagreb, 1991. — S. 200–201.

⁵⁵ *Шевельов Ю.* Про критерії в питаннях українського офіційного правопису. — С. 27.

⁵⁶ *Pravidla českého pravopisu*. — S. 77–80.

⁵⁷ *Житник В. К.* Зазнач. праця. — С. 17.

⁵⁸ *Słownik poprawnej polszczyzny*. — Warszawa, 2002. — S. 1697.

у тому числі й стосовно онімів як невід'ємного складника будь-якої мови. Отже, формуючи правописну норму питомих для кожної слов'янської мови онімів, слід насамперед дбати, щоб вони зберігали ідентичність, відповідаючи системно-структурним особливостям власної мови. Усі засоби, які використовують правописи стосовно онімів, повинні ґрунтуватися насамперед на системних фактах цієї мови.

Працюючи над унормуванням запозичених онімів, слід брати до уваги такі головні можливості: 1) відображення оніма за зразком мови-джерела; 2) калькування його відповідно до системи мови-сприймача, обминаючи мову-посередника. У першому випадку відображення назви за зразком мови-оригіналу може виникнути небезпека нівелювання певної мови іншою мовою (сусідньою, панівною чи світовою). Тому в стандарті має бути чітко визначено, що в процесі запозичення слід відображати буквально, а що вимагає корекції стосовно системи мови-реципієнта.

Приклади онімів, наведених у цій статті, свідчать про те, що саме непродумане ставлення до їх унормування подекуди може розхитувати систему власної мови / мови-реципієнта. Отже, головним правилом при унормуванні онімів питомих і запозичених, на нашу думку, є максимальне врахування системних особливостей власної мови / мови-реципієнта. Слід також зважати на різні традиції запозичення онімів, що існують навіть у близькоспоріднених мовах і зумовлені їхнім історичним розвитком.

(Львів)

L. P. VASYLYEVA, L. M. KOTS-HRYHORCHUK

STANDARDIZATION OF SLAVONIC LANGUAGES AND DEVELOPMENT OF ORTHOGRAPHIC NORMS IN ONOMASTICS

Since the ancient times onyms have given the possibility to do thorough research of popular speech patterns. They are used in evolution and modification of orthographic and grammatical rules. Standardizing onyms we should take into consideration the inmost potential of every language in its historical context as well as its systematic and structural peculiarities.

Keywords: onym, standardization, orthographic and grammatical rules (norms), language system.